

چرخهای از زلال وحی

حج در قرآن

میرصادق سیدنژاد

حج و فلسفه آن

در قرآن کریم، به شیوه‌های گوناگونی از برنامه معنوی حج یاد شده است؛ از جمله می‌فرماید: «خداوند زیارت این خانه [کعبه] را بر کسانی که توانایی رفتن به آن را دارند واجب کرده است.»^۱ یا در مورد دیگر می‌فرماید: «حج و عمره را برای خدا کامل گردانید.»^۲ در مجموعه روایات نیز درباره فضیلت، فلسفه و آثار حج، بحث‌های زیادی صورت گرفته؛ از جمله آمده است: «حج، آرامش‌بخش دل‌هاست.»^۳ امام سجاده علیه السلام نیز می‌فرماید: «حج و عمره به جای آوردن تا بدن‌هایتان سالم بماند و روزی‌تان زیاد شود و ایمانتان استوار گردد.»^۴ امیرمؤمنان علی علیه السلام فرموده است: «به‌جا آوردن حج و عمره، ناداری را از بین می‌برد و گناهان را پاک می‌کند.»^۵ آن حضرت در وصیت خود نیز فرمود: «خدا را، خدا را در حق خانه پروردگارتان در نظر بگیرید و تازنده هستید آن را ترک نکنید که در صورت کوتاهی، از عذاب الهی در امان نمی‌مانید.»^۶ امام صادق علیه السلام نیز می‌فرماید: «همواره این خانه را زیارت کنید که زیارت‌های پیوسته‌تان، ناخوشی‌های دنیا و سختی‌ها و هراس‌های روز رستاخیز را از شما دور می‌کند.»^۷

فضیلت حج

قرآن کریم در کنار تعیین تکلیف حج، تأکید دارد که این کار هم همانند دیگر اعمال عبادی، حتماً با نیت پاک و فقط برای خدا انجام گیرد: «حج و عمره را برای خدا کامل انجام دهید.»^۸ بدون تردید، فواید کامل حج زمانی به انسان می‌رسد که با انگیزه الهی انجام گیرد. اهل بیت علیهم السلام در اشاره به فضیلت و برکات حج، به امور بسیاری اشاره کرده‌اند؛ از جمله آنهاست: «زائر حج و

۱. آل عمران: ۹۷.

۲. شیخ طوسی، امالی، ص ۲۹۶.

۳. تحف العقول، ص ۱۴۹.

۴. شیخ صدوق، امالی، ص ۶۶۸.

۵. بقره: ۱۹۶.

۶. ثواب الاعمال، ص ۷۰، ح ۳.

۷. نهج البلاغه، نامه ۴۷.

۸. بقره: ۱۹۶.

عمره مهمان خداست و خداوند به او آمرزش هدیه می‌کند.^۱ رسول اکرم ﷺ نیز می‌فرماید: «حج، فقر و تهی دستی را از میان می‌برد.»^۲ و در جای دیگر می‌فرماید: «حج به جای آوردن تا بی‌نیاز شوید.»^۳ امام سجاده علیه السلام نیز می‌فرماید: «حق حج بر تو این است که بدانی بدان وسیله به پروردگارت وارد می‌شوی و از گناهانت به سوی آن می‌گریزی و به وسیله آن توبهات پذیرفته می‌شود و تکلیفی را که خدا بر تو واجب کرده است، ادا می‌کنی.»^۴

بُعد فرهنگی و اخلاقی حج

از جمله ابعادی که برای حج ذکر شده، بعد فرهنگی و اخلاقی آن است. مردم با بستن احرام، به کلی از امتیازات ظاهری، لباس‌های رنگارنگ و زر و زیور دور می‌شوند و با تحریم لذت‌ها و پرداختن به خودسازی که از وظایف هر حاجی مُحرم است، از جهان مادی جدا می‌شوند و در عالم معنویت قرار می‌گیرند. مجموعه اعمال حج و یادآوری خاطرات انبیا و اولیا در آن مکان شریف، زمینه انقلاب اخلاقی را در دل‌ها فراهم می‌کند. بی‌جهت نیست که در روایات می‌خوانیم: «کسی که حج را به طور کامل انجام دهد، از گناهان بیرون می‌آید و همانند روزی که از مادر متولد شده است، پاک می‌گردد.»^۵ افزون بر این، اندیشمندان همه جوامع با جمع شدن در مکه، به تبادل افکار و اندیشه می‌پردازند که این مسئله، زمینه تحول و انقلابی فرهنگی - علمی را فراهم می‌آورد. هشام بن حکم می‌گوید: از امام صادق علیه السلام درباره فلسفه حج پرسیدم، فرمود: «خداوند بندگان را آفرید... و فرمان‌هایی برای مصلحت دین و دنیا به آنها داد. از جمله اجتماع مردم شرق و غرب در مکه در آیین حج مقرر شد تا مسلمانان به خوبی یکدیگر را بشناسند و برای اینکه آثار پیامبر و اخبار او شناخته شود، آنها را به خاطر آورند و فراموش نکنند.»^۶ می‌توان گفت آیه «خداوند کعبه - بیت‌الله الحرام - را وسیله‌ای برای استواری و سامان کار مردم قرار داد.»^۷ بر همه این امور دلالت دارد.

بُعد سیاسی فریضه حج

انجام دادن حج همانند همه تکالیف دیگر، مصلحت‌هایی دارد و از جمله آنها، جنبه سیاسی آن است. امام علی علیه السلام در اشاره به فلسفه حج می‌فرماید: «خداوند مراسم حج را برای تقویت آیین اسلام تشریح کرد.»^۸ از دقت در اعمال حج، به خوبی معلوم می‌گردد که بسیاری از جنبه‌های آن،

۳۵۹۲

۲. تحف العقول، ص ۷.

۱. خصال، ص ۶۳۵ ح ۱۰.

۴. ثواب الاعمال، ص ۷۰ ح ۴.

۳. معاسن، ج ۲، ص ۷۹.

۶. وسائل الشیعه، ج ۸، ص ۹.

۵. بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۲۶.

۸. بحار الانوار، ج ۹۹، ص ۲۶.

افزون بر عبادی بودن، رنگ سیاسی هم دارد. برای مثال، حج، عامل مؤثری در ایجاد وحدت در صفوف مسلمانان است و تبعیض‌های ملی و نژادی و نیز محدود شدن در حصار مرزهای جغرافیایی را از بین می‌برد. حج، سانسورها و اختناق‌ها را از راه تبادل اخبار حاجی‌های سرزمین‌های گوناگون اسلامی ریشه کن می‌کند. به همین دلیل، قرآن کریم در آیات مختلف، بر توجه به حج و ادای کامل این فریضه تأکید می‌کند. از جمله می‌فرماید: «خداوند زیارت این خانه را بر کسانی که توانایی رفتن به آن را دارند واجب کرده است».^۱

سزای ترک حج

انجام فریضه حج، برای افراد دارای شرایط، واجب می‌شود و ترک آن جایز نیست. خداوند در قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «زیارت کعبه برای کسانی که توانایی رفتن به حج را دارند، حق خدا بر مردم است و هر کس ناسپاسی و از رفتن به آن خودداری کند [زیانی متوجه خداوند نمی‌کند؛ زیرا] همانا خداوند از جهانیان بی‌نیاز است».^۲ رسول اکرم صلی الله علیه و آله در مورد کسانی که بدون دلیل از رفتن به حج خودداری می‌کنند، خطاب به علی رضی الله عنه می‌فرماید: «ای علی! ده کس از این است به خدای بزرگ کفر ورزیده‌اند، یکی از آنها کسی است که توانایی حج داشته باشد، ولی تا زنده است از رفتن به حج خودداری کند».^۳ آن حضرت در جای دیگر می‌فرماید: «هر کس در رفتن به حج آن قدر تعلل ورزد که مرگش فرا رسد، خداوند او را در روز رستاخیز یهودی یا نصرانی محشور می‌کند».^۴ امام صادق علیه السلام درباره تفسیر آیه‌ای که می‌فرماید: «هر کس در این دنیا کور باشد، در سرای آخرت نیز کور است»، فرموده است: «او کسی است که حج واجب را به تأخیر اندازد و بگوید امسال حج می‌روم، سال دیگر حج می‌روم و...، تا آنکه مرگش فرا می‌رسد و نمی‌تواند به حج برود».^۵

۱. آل عمران: ۹۷.

۲. خصال، ص ۴۵۱، ح ۵۶.

۳. تفسیر عیاشی، ج ۲، ص ۳۰۵.

۴. آل عمران: ۹۷.

۵. بحار الانوار، ج ۷۷، ص ۵۸.